Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (Editors)
CONVERGENT DISCOURSES. Exploring the Contexts of Communication
Arhipelag XXI Press, Tîrgu Mureș, 2016
ISBN: 978-606-8624-17-4
Section: Language and Discourse

THE SYSTEMS OF POWER: FRENCH STRUCTURALISM ON THE EASTERN FRONT

Adriana Stan

PhD, Romanian Academy / "Babeș-Bolyai" University and "Iuliu Haţieganu" University of Medicine and Pharmacy, Cluj-Napoca

Abstract: The study traces certain aspects regarding the reception of French Structuralism in the ideological environment of post-Stalinist Romania and, in particular, in its doctrinaire press. Hence, it deals with the multidisciplinary implications of French Theory that go beyond the strictly literary-critical matters. The paper debates, on the one hand, the epistemological and ideological aims of French Structuralism and, on the other hand, the specifics of national-communist cultural policies, with the view of reflecting upon this case of distorted theoretical import and its geo-cultural determinants.

Keywords: Structuralism, Marxism, Humanism, Ideology, Occident.

La jumătatea anilor '60, structuralismul francez se afirmă prin mai multe proicete teoretice independente, dar corespondente și sincrone – propuse de Lévi-Strauss, Barthes, Lacan, Foucault, Althusser -, care beneficiază de o mediatizare și de un *star-system* intelectual tipice culturii franceze. Ca atare, este subiectul zilei în Europa de Vest, coincizând cu momentul de relaxare post-dejistă traversat de cultura română și cu deschiderile permise acum spre Occident. În materie de articole în presă și, apoi, de traduceri, structuralismul francez cunoaște în România o reflectare mai consistentă decât în URSS – în continuare etanș în polaritatea Războiului Rece -, dar și decât în Polonia sau Cehsolovacia, țări cu o nu la fel de accentuată tradiție francofilă.

Curentul francez e prezentat pe larg, dincolo de ecourile „noii critici", începând cu 1967. În această epocă, deschiderea față de Occident poate completa procesul emancipării de URSS, dar este, în realitate, o manevră de praf în ochi. Căci „îndepărtarea doctrinară" de marxism-leninism, întemeiată pe revitalizarea „ideii naționale"[1] nu se face în profitul unei liberalizări progresive și de durată, ci pregătește terenul unei alte, dar la fel de rigide, ortodoxii politice, oficializată prin Tezele din 1971. Acest conglomerat ideologic se poate descotorosi de atitudinile dogmatice, dar, în rest, blochează cele mai multe deschideri speculative: în România, spre deosebire de Polonia, Cehoslovacia și Ungaria (dar la fel ca în Bulgaria și RDG), nu se înregistrează mișcări de revizionism marxist.

Oricum, înainte să cunoască virajul naționalist de după 1971, climatul ideologic autohton se află în relativă tatonare. Un bun exemplu de a-i testa limitele l-ar reprezenta, de aceea, receptarea structuralismului francez, căci acesta e cu adevărat un adversar de talie. Departe de a se rezuma la o singură disciplină, structuralismul francez are propensiuni holistice și ambiții atotexplicatoare în câmpul științelor socio-umane. E o cheie de interpretare multidisciplinară și se plasează, ca atare, la un nivel de problematizare comparabil cu

[1] Mircea Martin, „Cultura română între comunism și naționalism", I, *Revista 22*, 23 sept. 2002.

BDD-A25389 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:18 UTC)

marxismul: structuralismul are obiective demistificatoare similare, caută sistemele latente care modelează „suprastructurile" și, astfel, promite că va decodifica secretele întregului comportament social.

Pe această bază comună de argumentație, intervin însă importante puncte de litigiu: structuralismul refuză cauzalitatea economică, iar structurile pe care le „deconspiră" iau o formă abstractă, puternic conceptualizată; pentru teoreticienii francezi, presiunea acestor sisteme anihilează rolul conștiinței individuale și, odată cu el, sensul teleologic al istoriei. Între „gândirea primitivă" și gândirea modernă, sau între o epistemă și alta, Lévi-Strauss sau Foucault nu văd o evoluție, ci pur și simplu o diferență de configurație. Raționalitatea occidentală modernă nu e deloc mai privilegiată sau mai avansată, ba chiar, dacă ne gândim la tehnicile ei de supraveghere discutate de Foucault, ori cele de manipulare, relevate de Barthes sau Althusser, ar reprezenta mai degrabă un regres. Desigur că în negarea sensului tradițional progresist al istoriei se decantează și vina pe care Occidentul o resimte acum în plin proces al decolonizării, de care Franța e profund afectată. Fapt e că această viziune statică asupra istoriei implică și minimalizarea rolului pe care l-ar putea juca în ea individul. Structuraliștii francezi duc un război neconcesiv cu paradigma de mare succes a existențialismului și, mai ales, cu maeștrii săi locali; de aceea, vor respinge total ideea unui agent liber, căutându-i tot felul de alternative, printre care cea de „actant". În centrul acestei doctrine găsim, așadar, un subiect uman complet debilizat, deposedat de libertatea opțiunilor sale, care îi sunt mereu dictate de legi impersonale. Foucault, Lacan sau Althusser exploatează, în acest sens, semantica limbii franceze, care permite jocul, intraductibil pentru noi, între *sujet* („subiect")și *assujettir* („a plasa în dependență politică, a aservi").

În principiu, și marxismul admite caracterul preconstruit al vieții sociale. Dar edifică pe această premisă un discurs activist și progresist total opus structuralismului. Teoria franceză se rezumă la a constata că suntem conduși de structuri asupra cărora nu avem nicio putere. Or, acesta e un adevăr inconfortabil pentru un regim socialist, mai ales unul aflat într-o etapă de promovare a liberalizării. De aceea, refuzul „libertății" e unul din cele mai frecvente reproșuri aduse structuralismului, care, în această epocă de mari speranțe și deschideri, apare în estul Europei chiar mai determinist decât marxismul: „absolutizând determinismul relațional în dauna libertății individuale, structuralismul susține că nu oamenii, (...) ci un anumit sistem de idei se gândește prin oameni (...). Structuralismul anulează independendența relativă a omului față de mediu"[2]. Încercarea lui Virgil Nemoianu[3] de a expanda cadrele structuralismului și rezervele sale față de reducționismul metodei lingvistice pot fi explicate, deci, nu doar prin propriile gusturi critice ale autorului, ci și prin contaminarea cu retorica libertății promovată de regim și dătătoare de atâtea speranțe intelectuale. Sorin Alexandrescu demonstrează o simptomatică adaptare la această retorică în recenzia dedicată cărții colegului său: o dată ce discută implicațiile larg disciplinare ale structuralismului – și nu doar implicațiile lui critice -, autorul lui*William Faulkner* e conștient că trebuie să estompeze chestiunea „constrângerii": „o evaluare a artei, ca și a vieții sociale (...) nu poate fi întreprinsă numai (adică: nu numai) în lumina procentajului libertate/constrângere, ci, mai ales, în lumina semnificației spirituale a acestui raport. (...) Structuralismul, și orice unealtă umană, nu pot fi utile decât în măsura în care ne păstrăm liberi față de ele, (...) pentru a deveni ființa plenară pe care lumea noastră o așteaptă"[4].

[2] Henri Wald, *Homo significans,* București, Editura Enciclopedică Română, 1970, p. 163.
[3] Virgil Nemoianu, *Structuralismul,* București, Editura pentru Literatură Universală, 1967
[4] Sorin Alexandrescu, „Structuralism și libertate", *Familia,* nr. 7, 1968, p. 7.

BDD-A25389 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:18 UTC)

Lumea socialistă ar trebui să fie cea mai bună dintre lumile posibile, deci cum să i se potrivească viziunea carcerală a structuralismului? Ubicuitatea constrângerilor - în viața socială, în procesul artistic etc. – e una din ipotezele majore ale teoriei franceze și, în mod previzibil, principalul motiv de disensiune în receptarea sa est-europeană. Aici, utopia unui individ liber – de structuri, metode, dogme – încălzește gândirea critică tradițională și, în egală măsură, reflectă mitologia unui regim aflat în faza de conservare a cuceririlor socialismului. În a doua jumătate a anilor '60, ideea descătușării individului de norme agită, în fond, mai multe părți ale lumii, dacă ne gândim la mișcările contestatare din jurul lui 1968. Dar dacă în Occident, „eliberarea" se bazează pe conștientizarea „constrângerilor" – un lucru de care, cel puțin în Franța, structuralismul nu e străin -, în estul Europei ideea implică tocmai tacita ignorare a realității „constrângerilor".

Partea cea mai substanțială – și potențial insurecțională – a structuralismului francez nu trece, astfel, dincolo de Cortina de Fier. Structuralismul lingvistic și cel literar beneficiază aici de un culoar favorabil și de o aclimatizare de succes pentru că par rareori să-și depășească granițele propriilor problematici. Dar structuralismul cu ieșiri speculative – din antropologie, psihanaliză, istoria ideilor sau teoria politică – are un circuit delimitat și o recpetare mai controlată. Claude Lévi-Strauss, un autor deja prizat în mediile etnologilor din jurul lui Mihai Pop – și Louis Althusser sunt traduși din 1968 (*Tropice triste*), respectiv 1970 (*Citindu-l pe Marx*), spre deosebire de Michel Foucault, care primește câteva recenzii izolate[5] și de un Jacques Lacan cvasi-inexistent[6]. Pe lângă asta, primii trei autori sunt discutați, la grămadă, în mai multe articole de prezentare generală a structuralismului; dar ei țin de un nivel de reflecție rămas aproape în exclusivitate în atribuțiile doctrinarilor (așa cum sunt, de altfel, de-a lungul întregii perioade național-comuniste, toate disciplinele pe care le reprezintă acești autori).

În spiritul tematicii umaniste care aureolează politica socialistă a momentului, teoreticienii francezi (extra-literari) sunt, bineînțeles, aprig combătuți: „structuralismul lui Lévi-Strauss, Althusser și Foucault reprezintă cea mai vehementă reacție împotriva oricărui fel de umanism, indiferent că este de inspirație raționalistă, existențialistă, marxistă sau creștină"[7]. Și, pe de altă parte, răstălmăciți într-un registru ideologic convenabil. Din această privință, zelul doctrinarilor se arată capabil să stoarcă apă din piatră seacă: Ileana Mărculescu, de pildă, laudă „umanismul" lui Barthes pentru că „structuralismul său presupune în chip fundamental intervenția omului, o atitudine a intelectualului față de obiect"[8]; iar Ion Vlăduțiu e convins că „tropicele sunt triste [*sic!*] pentru că ele denunță cu putere exploatarea crâncenă a maselor muncitoare de către colonialiști"[9]. Și Gabriel Liiceanu – deși, evident, de o altă calitate – încearcă să-l facă pe Foucault mai digerabil în recenzia dedicată *Arheologiei cunoașterii*: autorul ei marșează pe ruptura de Kant (epitom al filozofiei burgheze) și găsește un sens constructiv, științific și, mai ales, anti-idealist în demersul teoreticianului francez (sens ce ne face să credem că, în realitate, el nu-i e deloc simpatic recenzentului): „De la

[5] Gabriel Liiceanu„Cunoaștere, în științele despre om. Structuralism și umanism", *Filozofie, logică, sociologie, psihologie. Revista de referate și recenzii,* vol. VII, nr. 5, 1970, pp. 776-786; Marcel Petrișor, „Corelate structurale în gândirea lui Michel Foucault", *Revista de filozofie,* 1969, vol. 16, nr. 2, pp. 247-260; Adina Apostol, „Michel Foucault și unele dificultăți ale unei epistemologii structuraliste a științelor umane", *Revista de filozofie,* 1982, vol. 29, nr. 3, pp. 250-254.
[6] *Revista de referate și recenzii. Filozofie, psihologie, logică*, 1965, vol. 2, nr. 7, p. 656-658.
[7] N. Bagdasar, „Structuralism și istorie", *Filozofie, logică, sociologie, psihologie. Revista de referate și recenzii,* vol. VII, nr. 5, 1970, p. 531.
[8] Ileana Mărculescu, „A fi sau a nu fi structuralist", *Lupta de clasă,* nr. 5, mai 1967, p. 104.
[9] Ion Vlăduțiu, prefață la Claude Lévi-Strauss, *Tropice triste,* traducere de Eugen Schileru, Irina Pîslaru-Lucacsik, București, Editura Științifică, 1968, p. 14.

BDD-A25389 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:18 UTC)

această imagine a istoriei care face ca orice enunț să-și găsească locul într-o sinteză, (...) care grupează orice eveniment în jurul unui centru unic numit «principiu, semnificație, spirit sau viziune a lumii» trebuie noi să ne luăm rămas-bun; locul acestei imagini fiind unul al iubirii de sine, al răsfățului și copilăriei, trebuie acum să-l ocupe pozitivitatea unei cunoașteri mature și oneste, care a lăsat deoparte dezagreabilele stări timice ale conștiinței și toate parțialitățile sale"[10]. Dar culmea *misreading*-ului o ating cele câteva articole despre Louis Althusser. Elena Bellu îl zugrăvește aproape ca pe un propagandist semidoct: „Concepția lui Althusser despre raportul dintre știință și filozofie are ca notă dominantă ideea necesității ca omul de știință să-și însușească materialismul dialectic, deoarece filozofarea spontană pe datele științei nu este suficientă"[11]; iar H. Culea scoate din viziunea fundamental nihilistă a teoreticianului francez despre pasivitatea individului în fața acțiunii pervazive a ideologiei semnificația unei acceptări „libere" [?!] a acesteia: „Individul acceptă liber subjugarea sa și îndeplinește de bunăvoie gesturile și actele supunerii sale (...). Aceasta este marea operă a acțiunii ideologice: și subiectivitate liberă (...) și ființă subordonată, lipsită de orice libertate în afară de cea de a accepta liber supunerea"[12].

Nu-i de mirare că doctrinarii români își cam prind urechile cu Louis Althusser. Într-un fel, el pare de partea sistemului: atât prin angajamentul politic explicit pentru comunism, cât și prin poziția sa față de stalinism, căruia, în linia socialismului post-hrușciovian, îi amendează cultul personalității, dar nu îi invalidează sistemul. Ideea teoreticianului francez că „masele continuă să existe în ideologie" – și că ea nu caracterizează deci numai clasele exploatatoare – poate fi, într-adevăr „văzută ca o justificare a birocrației din blocul estic"[13]. Pe de altă parte, Althusser e greu de apropriat: teoreticianul consideră ideologia esențial „mistificatoare" și încearcă să depolitizeze materialismul istoric, conferindu-i sens epistemologic și statutul unei „științe". De aceea, ecourile sale românești sunt amestecate și de efect neglijabil: i se pot găsi circumstanțe atenuante, precum cea că e orbit de „valoarea peiorativă a termenului de ideologie în Occident (...), ca practică burgheză deformantă"[14], dar, de cele mai multe ori, e acuzat că „sărăcește conținutul doctrinei marxiste" și „invită la detașarea absolutizantă a teoriei de empiric, la un academism infatuat"[15].

Marxismul „detașat" al lui Louis Althusser e, totuși, un exemplu simptomatic, și nicidecum o excepție, pentru structuralismul francez și contradicțiile lui ideologice, ca să zicem așa. Claude Lévi-Strauss, Michel Foucault sau Roland Barthes sunt, cu toții, îndatorați cadrului marxist de interpretare prin condiționările sistemice sub care privesc viața socială și viața gândirii. Chiar și fără să fi trecut printr-o etapă marxistă mai entuziastă – așa cum a avut Barthes în anii '50 – operele lor cuprind o critică implicită a valorilor democrației occidentale – de libertate, progres, individualitate, valoare literară – care nu poate fi situată decât de partea stângii. Componenta anti-sistem e accentuată de faptul că structuralismul se coagulează în afara Sorbonei, iar critica *establishment*-ului academic ia o formă acută la Roland Barthes. Totuși, filiația marxistă cunoaște o traiectorie eretică în opera

[10] Gabriel Liiceanu„Cunoaștere, în științele despre om. Structuralism și umanism", ed. cit., p. 781.
[11] Elena Bellu, „Știință și filozofie la Louis Althusser", *Revista de filozofie,* Tom XXIII, nr. 6, noi.-dec. 1976, p. 739.
[12] H. Culea, „Louis Althusser, Ideologie și aparate de stat", *Filozofie, logică, sociologie, psihologie. Revista de referate și recenzii,* vol. VIII, nr. 2, 1971, p. 225.
[13] Alex Callinicos, *Althusser's Marxism,* London, Pluto Press, 1976, p. 101.
[14] Paul Miclău, *Semiotica lingvistică,* Timișoara, Facla, 1977, p. 159.
[15] Ion Aluaș, prefață la Louis Althusser, *Citindu-l pe Marx,* trad. Adina și Pavel Apostol, Maria Alexe, București, Editura Politică, 1970, p. XIII.

BDD-A25389 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:18 UTC)

structuraliștilor: ei refuză determinismul economic, dar și umanismul profesat de Sartre, apoi articulat – din alte cadre, care vor fi îmbrățișate de socialismul estic – de un marxist revizionist precum Roger Garaudy. Refuză și angajarea (cu excepția lui Althusser), de aceea insistă să delimiteze punctul de vedere științific de cel ideologic. Veștile venite de pe frontul de Est – abuzurile stalinismului condamnate de Hrușciov, eșecul revoluției ungare – alimentează, în bună măsură, dorința stângii franceze de a păstra o elegantă distanță, în arealul abstract al „teoriei", față de modelul politic sovietic. Dar stânga intelectuală franceză va găsi și alte izvoare care să-i dea apă la moară și după ce refulează stalinismul: moda trotkistă și maoistă din Parisul anilor '60 o vedem, de pildă, reflectată în bizarul aliaj formalisto-marxist preconizat de grupul Tel Quel. Structuralismul francez are deci anumite înrudiri – parțiale, dar de substanță – cu marxismul și e implicat în climatul de stânga al Franței pre-1968.

În domeniul strict literar însă, structuralismul nu atârnă la fel de puternic în această direcție și e suficient să ne gândim, de pildă, cât de diferit este un subversiv ca Roland Barthes de un teoretician mai conciliant ca Gérard Genette. Pe de o parte, indiferența întregului structuralism literar față de chestiunea valorii estetice și proiectul său de a studia „opera ca funcționare, nu ca monument"[16] îi conferă, oarecum, o semnificație de stânga. Pe de altă parte, sublinierea, fie și sub titlul unei provizorii puneri în paranteză, a autonomiei literaturii duce acest program de partea cealaltă a spectrului ideologic. Structuralismul literar nu este o creație exclusiv franceză, precum este, de pildă, structuralismul în antropologie și, ca atare, e mai puțin infuzat de contextele ideologice de pe scena pariziană. El se inspiră mai fidel din lingvistica saussureană și reia multe din argumentele formalismului rus, derivând din ambele programe teoretice primatul izolării obiectului literar de contexte și ideologii. Dacă Roland Barthes, Julia Kristeva sau ceilalți teoreticieni arondați revistei Tel Quel valorifică sistemul, chiar și limbajul marxist, destui alți teoreticieni literari – Claude Bremond, Tzvetan Todorov, Gérard Genette, A.J. Greimas – nu datorează nimic în mod direct acestui cadru de argumentație. În fond, tocmai respingerea determinismelor literare – și a epitomului lor marxist – a stat la baza celor mai multe proiecte structuraliste în literatură, de la variantele lor interbelice la configurările lor postbelice din spațiul est-european. Nu degeaba mărturisea Tzvetan Todorov că a părăsit Sofia cu dezgustul pentru „înregimentarea oficială"[17] la care erau supuse studiile literare în Bulgaria anilor '50.

Toate aceste încrengături ideologice se cuvin schițate, chiar dacă nu efectiv tranșate, pentru că ele definsec structuralismul la fel de mult ca procedurile vreunei metode anume, pe care ar fi greu să o izolăm în stare pură până și în domeniul literar. Cel dintâi lucru constatabil în contextul românesc este că aici conotațiile de stânga ale structuralismului francez sunt blocate nu doar în critica literară – unde ar fi logic, în condițiile epocii, să se întâmple așa – ci și pe fundalul mai larg ideologic pe care sunt receptați restul teoreticienilor francezi. Marxismul abstract, desprins de argumentul progresismului și a umanismului, nu are ce spune unui regim care-și ajustează doctrina în funcție de necesități politice locale și nu în funcție de litera textelor părinților fondatori. Nu mai are nici *cui* spune ceva, dacă ne gândim la calitatea intelectuală precară a celor rămași, după 1964, să îndeplinească sarcini de doctrinari. În liberalizarea perioadei 1964-1971 intră, de fapt, și o strategie de stabilizare. Dincolo de achizițiile noționale, mai degrabă retorice, ale umanismului sau pacifismului, regimul nu e interesat să tulbure apele reevaluând izvoarele doctrinei nici printr-un revizionism din unghiul

[16] Philippe Hamon, „Littérature et linguistique", în Bernard Pottier (éd.), *Les Sciences du Langage en France au XX-ème siècle*, Paris, Peeters/Selaf, 1992, p. 555.
[17] Tzvetan Todorov, *Critique de la critique. Un roman d'apprentissage,* Paris, Seuil, 1984, p. 183.

BDD-A25389 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:18 UTC)

economiei politice sau sociologiei, cum au încercat polonezii și cehoslovacii, cu atât mai puțin printr-un marxism depolitizat ca cel al teoriei franceze. Îmbrățișarea ideii naționale, sub pavăza căreia își revin la specificul lor literatura și și critica românească, implică, în fond, o îndepărtare treptată de Marx, care, o dată cu evoluția fascistoidă a politicii naționaliste de după 1971, devine în realitate nefrecventabil, în ciuda celebrării sale ritualice.

Așa se face că ideologilor români, componenta de stânga a structuralismului francez nu doar că nu le stârnește vreun interes speculativ, dar le apare mai degrabă inoportună, motiv pentru care o trec lejer cu vederea. Această opacitate reiese foarte bine din discuția purtată de N. Tertulian cu Bernard Pingaud în paginile *Vieții românești* din 1967[18], singura dată când în publicistica noastră e identificată corect formula ideologică a curentului francez. Cel care o identifică este însă tot un francez. Colaboratorul lui *Les Temps Modernes* – revista lui Sartre și a „angajamentului" umanist, beneficiară a unei prese pozitive la noi încă din jurul lui 1960 – reflectă asupra recentelor dezbateri critice de la Cerisy-la-Salle. Pingaud constată că obiectul controverselor critice „depășește sfera unor simple chestiuni de metodă" și angajează opțiuni ideologice precise, de pildă, între „conservatorismul" picardian și „stânga" barthesiană. Aceste opțiuni nu caracterizează doar raportul dintre vechea și noua critică, ci se recompun și în interiorul diferitelor fațiuni ale noii critici. În ansamblul ei, pot fi delimitați astfel structuraliștii, care practică un „formalism" extrem, dar se consideră „adevărații revoluționari, iar pe plan politic afișează chiar un stângism extrem", respectiv moderații sau „centriștii" ca Doubrovsky-Poulet-Richard, care combină critica imanentă cu interesul pentru subiectivitate și semnificații. Tertulian, în schimb, nu vede nimic credibil în stângismul structuralist pentru că nu pricepe cum s-ar putea împăca o „poziție de stânga în plan socio-politic" cu „metodele moderne de investigație în analiza literară" care propagă un „leit-motiv al tuturor teoreticienilor «autonomiei esteticului»". Comentatorul român consideră că așa-zisul marxism barthesian este contrazis de apologia sa pentru „subiectivitate critică", o imagine în mod evident împrumutată de la generația manolseciană care vede, în aceiași ani, în autorul lui *Critique et verité* un partizan al libertății interpretative (anulându-i și ea, în felul acesta, conotațiile marxiste). Prin urmare, Tertulian se întoarce la bătrânul Lukàcs și la „ideia" lui despre „coexistența unei etici «de stânga» cu o poziție gnoseologică «de dreapta», rămânând neconvins de validitatea stângii franceze câtă vreme, se înțelege, aceasta ar fi pur intelectuală.

În loc să furnizeze temeiul unui dialog, „ideologia" structuralistă inspiră deci, o insurmontabilă suspiciune doctrinarilor români. Cu destulă suspiciune e întâmpinat structuralismul și de comunismul francez, care manifestă aceeași nemulțumire față de discursul său antiumanist. Începând din 1964, în Franța apar mai multe volume, numere tematice și dezbateri sub titlul/egida „Marxism și structuralism", iar implicarea PCF-ului arată cât de în serios este luată provocarea structuralistă. Firește, curentul marxist oficial nu poate împărtăși nihilismul structuraliștilor cu privire la progresul istoric și la conștiința umană; dar este dispus să caute sugestii de modernizare a doctrinei, mai ales într-o direcție care i-ar permite să evite chestiunea socialismului estic (un subiect incomod și tratat ambiguu de francezi după 1957). Oricum, spectrul de stânga al Franței șaizeciste e suficient de nuanțat și dens ca număr de participanți încât să permită o varietate de poziții intelectuale. Putem întâlni, așadar, o opoziție deschisă la structuralism formulată de membri proeminenți ai partidului, ca Lucien Sève sau Roger Garaudy, dar și o platformă comună, precum proiectul avangardei

[18] N. Tertulian, „Cu Bernard Pingaud despre «la nouvelle critique»", *Viața românească,* nr. 3, 1967, p. 141-145.

BDD-A25389 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:18 UTC)

politico-literare propus de „formaliștii" de la Tel Quel, cărora li se alătură intelectualii comuniști ai revistei *La Nouvelle Critique*.

Cu excepția lui Lucien Sebag și a lui Henri Lefebvre, ambii, marxiști divorțați de PCF, în publicistica românească nu pătrund ecouri ale dezbaterii franceze între marxism și structuralism, care a trasat tot atâtea punți de dialog cât pricini de disensiune (proiectul marxizant al grupului Tel Quel va fi receptat, de pildă, în România exclusiv pe filieră critico-literară). În schimb, un conflict între marxism și structuralism e înscenat în presa noastră încă din primii ani de receptare a curentului francez (1967-1968), fiind consfințit ca atare chiar și în titlul unei cărți publicată de C.I. Gulian în 1976. Cu toate că din acest conflict nu poate ieși decât un singur câștigător, simplul fapt că e anunțat un adversar constituie deja un progres și o bună recomandare pentru structuralism. Acesta are, așadar, „tendința de a submina marxismul pentru că propune implicit sau explicit o viziune a lumii, antiistorică"[19]; e „tot mai insistent în a-și statua regimul unui sistem filozofic", ceea ce duce la „actuala confruntare cu filozofia marxistă"[20]; opt ani mai târziu, „confruntarea" rămâne nu doar actuală, ci „inevitabilă", „filozofia marxistă având propriul ideal metodologic"[21]; structuralismul e o „antiideologie"[22] și are „excrescențe metafizic-idealiste"[23]; e o „creație a ideologilor burghezi care evită să se angajeze în problematica majoră a contemporaneității"[24].

Pentru a lămuri mai bine în ce constă „ideologia" structuralismului – care am văzut că în realitate nu era așa ușor de lămurit – comentatorii români se servesc îndeosebi de Henri Lefebvre și nu întotdeauna citându-l: Silvian Iosifescu îi folosește termenul original de „neoeleatism"[25], iar Henri Wald îi repetă întocmai formula despre structuralism ca „ideologie a capitulării în fața tehnocrației și a birocrației"[26]. Aici intervine însă o diferență semnificativă. Henri Wald localizează „birocrația" în „societatea capitalistă contemporană", inamicul oficial al regimului. Lefebvre, pe de altă parte, își extinde argumentul formulat în articole din 1964-1966 într-un volum din 1971[27], stabilind o interesantă echivalență între statul capitalist și statul socialist. În opinia ideologului francez, structuralismul propune un „discurs asupra formei, coerenței, echilibrului" și prin „accentul pe constrângere, normă și regulă" susține „non-acțiunea și supunerea la sistem". Ca atare, e o ideologie perfect ajustată „tehnocrației regimului gaullist, aflată în serviciul necondiționat al statului". Dar, continuă autorul în a doua parte a eseului său, și „socialismul de stat" a creat un edificiu birocratic asemănător: „îndeosebi sub impulsul lui Stalin, marxismul s-a transformat în contrariul său: din critică radicală în sistem, din gândire și praxis revoluționar în filozofie de Stat și limbaj al Puterii (...). cazul marxismului oficial se aseamănă cu cel al structuralismului: fiecare exprimă, în maniera proprie, acțiunea Statului, abilitatea sa impersonală, dar în același timp reală de a-și forja justificări și legitimări"[28].

Bineînțeles, Henri Lefebvre nu se referă aici la importul teoriei structuraliste din Franța în est. Autorul deplânge, de fapt, slăbirea gândirii marxiste: el consideră că în Franța, aceasta

[19] Cuvânt înainte la „Introducere în structuralism", *Secolul 20,* nr. 5, 1967, p. 5.
[20] Șerban Cionoff, „Lucien Sebag – Marxism și structuralism", *Cronica,* 22, 1968, p. 12.
[21] C.I. Gulian, *Marxism și structuralism*, București, Editura Politică, 1976, p. 6.
[22] Henri Wald, "Structuralismul: între metodă și teorie", *Cronica,* 38, 21 sept. 1968
[23] Ion Aluaș, prefață la Claude Lévi-Strauss, *Antropologia structurală,* trad. I. Pecher, București, Editura Politică, 1978, p. XXV.
[24] Ion Mihalache, Mihai Simion, „Marxism și structuralism", *Ramuri,* 7, 15 iulie 1969, p. 5.
[25] Silvian Iosifescu, *Literatura de frontieră,* București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p 229, 234.
[26] Henri Wald, "Structuralismul: între metodă și teorie", ed. cit.; Henri Wald, *Homo significans, e*d. cit., p. 6.
[27] Henri Lefebvre, *L'idéologie structuraliste,* Paris, Anthropos, 1971. Toate citatele sunt din această ediție.
[28] Idem, p. 214-215.

BDD-A25389 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:18 UTC)

a fost filtrată prin „tradiția carteziană", apoi alterată de structuralism, pierzându-și forța de critică a instituțiilor, în vreme ce în Est s-a osificat o dată ce a fost instituționalizată. Dar descrierea făcută structuralismului ca „discurs al non-acțiunii", „normei" și „supunerii la sistem" ne interesează întrucât sugerează o anumită compatibilitate cu politica culturală a țărilor socialiste. După moartea lui Stalin, socialismul intră într-o etapă marcată de „dorința de a prezerva și raționaliza status-quo-ul"[29], de a conserva societatea „multilateral dezvoltată" căreia, o dată cu stârpirea vechilor clase, nu i se mai potrivește discursul beligerant de până în anii '50. Obiectivul elitelor conducătoare e de a evita potențiala schimbare radicală, aspect cu atât mai legitim în țări ca România sau RDG, rămase într-o ortodoxie ferită de orice relecturi critice ale doctrinei. Din această privință, nu ar fi cu totul exagerat să deducem că o paradigmă de cercetare ca structuralismul – detașată de empiric și ostilă inițiativei individuale – ar avea destule șanse să fie instituționalizată într-o cultură socialistă.

Într-adevăr, ceea ce surprinde în receptarea doctrinară a structuralismului francez în România e dubla măsură cu care e cântărit. Pe de o parte, ideologii români resping cu îndârjire filozofia „idealistă" impregnată în teoria franceză, „ideologia" ei „burgheză", retorica ei antiumanistă și antiistoristă – aspecte pe care le-am detaliat în paginile anterioare. Pe de altă parte – și în același timp cu condamnarea de principiu a teoriei -, îi apreciază „metoda" și îi susțin aplicabilitatea, cu precădere în domeniile limbii și ale literaturii. Presa aparent negativă făcută structuralismului este, pe revers, o publicitate pozitivă. Pe premisa simplistă că o „metodă" de cercetare poate fi separată de „ideologia/filozofia" ei ca grâul de neghină, analiza structurală e promovată, cu condiția subordonării „principiului de explicație mai cuprinzător al marxismului", tocmai de vocile publice ale acestuia din urmă: „structuralismul reprezintă o metodă de cercetare analitico-sintetică și numai în unele cazuri o ideologie propriu-zisă. O asemenea metodă este compatibilă, ba chiar integrabilă unei metode dialectice. (...) există unele domenii – cel al limbii, al mitului -, în care descrierea structurilor statice are o prioritate justificată (...), nu însă unde intervine praxisul social"[30]. „Reprezintă oare structuralismul o nouă ideologie sau trebuie considerat numai o metodă de analiză? Nu poate fi considerat, pentru etnologie, decât ca o metodă de analiză (...)[deși] sunt probleme interpretate într-un spirit filozofic idealist"[31]. Nu e întotdeauna ușor să explici cum poți face structuralism fără să fii structuralist. Dar nici imposibil: „nu toți adepții metodei structurale sunt și structuraliști și nu toate afirmațiile structuraliștilor sunt neapărat structuraliste (...). structura există, analiza structurală este metoda de a o cunoaște, dar structuralismul este o ideologie"[32]. Chiar și manualul de materialism dialectic se arată ecumenic: „așa cum structuralismul oferă un instrument metodologic indispensabil analizei dialectice, filozofia marxistă oferă metodei structurale instrumentul teoretic care-i permite să nu-și trădeze rațiunea de a fi"[33].

Volumul „Marxism și structuralism" publicat de C.I. Gulian în 1976 poate fi considerat o sinteză a problemei, întrucât repetă aceleași distincții „ideologie-metodă" postulate încă din 1967 și scanează, pentru prima dată autor cu autor, întregul evantai al teoreticienilor structuraliști. Scopul cărții este dublu: de o parte, „prevenirea înțelegerii structuralismului ca

[29] Daryl Glaser, David M. Walker (ed.), *Twentieth Century Marxism: A Global Introduction,* London, Routledge, 2007, p. 69
[30] Ileana Mărculescu, art. cit., p. 105.
[31] Ion Vlăduțiu, st.cit., p. 9, 15.
[32] Henri Wald, op. cit., p. p. 6, 165.
[33] Ludwig Grünberg, „Sistem și structură", în Ludwig Grünberg, Călina Mare, *Materialismul dialectic: prelegeri,* București, Editura Politică, 1973, p. 230.

BDD-A25389 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:18 UTC)

ideologie", de alta, „recunoașterea valabilității metodei structurale". Autorul nu se îndoiește că „noțiunile metodologice structuraliste pot fi folosite de pe poziții materialiste sau idealiste"[34]. Prinși cu ocaua sunt Foucault și Althusser, vinovați de „apolitism" și „dezertare în fața sarcinilor istoriei". Dar ies bine Jakobson sau Levi-Strauss, ultimul, atunci când „lucrează ca etnolog" și nu când face speculații despre natura societății. Cea mai interesantă delimitare îl vizează pe Barthes: partea marxistă a operei sale nu rezonează în mod deosebit cu doctrinarul român, care amintește în treacăt de critica ideologiei și moravurilor burgheze din *Mythologies*; în schimb, apreciază mult mai tranșant „aplicarea concretă" a metodei lingvisticii structurale în *Sur Racine.* Respins de un important contingent al criticii autohtone pe temeiul „talentului" și „intuiției", structuralismul ca „explicație a creației" își găsește, iată, promotori tocmai acolo de unde ne-am aștepta mai puțin.

În anii '70, structuralismul este deja *lingua franca* în facultățile românești de filologie și a devenit principalul cadru în didactica literaturii române din școli. Deși furnizează o evidentă alternativă la marxism, această modă nu e, în orientarea ei, străină nici de noul îngheț în care se instalează politica ceaușistă. În Occident, cu care canalele de comunicare sunt tot mai bruiate după 1971, structuralismul intră, de fapt, în declin și desuetudine. Unul din evenimentele care accelerează acest proces e publicarea *Arhipelagului Gulag* în 1973, ce are un răsunet major în Franța. Soljenițîn obligă la confruntarea cu realitatea stalinismului, pe care marxismul francez oficial, cu atât mai mult stânga structuralistă, o ținuseră sub preș de-a lungul anilor '60. Prin urmare, în jurul lui 1975, agenda intelectuală franceză se orientează spre dreapta și spre problema drepturilor omului, iar noua etică a individualității pe care o vedem ilustrată de un grup cum este „les nouveaux philosophes" semnalează ruptura de scientismul structuralist și, în același timp, un val de repulsie față de marxism. În acest sens, „critica marxismului se transformă în critică a oricărei raționalități totalizatoare"[35], așa cum începe aceasta să fie formulată în post-structuralism și postmodernism.

Nu este întâmplător, așadar, că statele socialiste – și nu doar România, unde politica naționalistă instituie o nouă blocadă față de Occident – rămân, până la schimbarea de regim, puțin atinse de celelalte curente teoretice care urmează, în Vest, structuralismului. După eșecul primăverii de la Praga, estul funcționează în regim de *stand-by* politic și ca o rezervație autosuficientă. În anii '70, cel puțin, în acest spațiu închistat nu mai ajung atâtea ecouri intelectuale din Vest câte fuseseră posibile în intervalul de liberalizare anterior. E un sistem încremenit, a cărui dorință de autoconservare tematica structuralistă – aflată acum la apogeu în România, în cercetare, dar și în critică – o reflectă foarte bine. În constructul birocratic al „societății multilateral dezvoltate", marxismul însuși și-a pierdut orice vitalitate, devenind – cu o formulă ridicolă, dar destul de frecventă – un „structuralism materialist și dialectic"[36]. Să exemplificăm printr-un articol[37] al profesorului de marxism-leninism Radu Florian, care își interpretează propria doctrină în termeni pur structuraliști. În opinia sa, „analiza structurală" nu e o invenție a lingvisticii sau a altor discipline mai recente, ci „o idee fundamentală a marxismului originar", care „a fost ignorată până în deceniul trecut". Observația nu este falsă, cunoscută fiind larga răspândire a noțiunilor de „sistem", „structură" și „funcție" în istoria științelor. Dar ea îl ajută pe autor să supraliciteze tema „stabilității", în raport cu care

[34] C.I. Gulian, op. cit., p. 113.
[35] Ted Benton, *The Rise and Fall of Structural Marxism: Althusser and his Influence,* Palgrave MacMillan, 1984, p. 175
[36] Călina Mare, „Determinism și structuralism", *Cronica*, 22, 2 iunie 1972.
[37] Radu Florian, „Conceptele de sistem, structură, funcție și rolul lor în cunoașterea socială", *Revista de filozofie,* Tom XXIII, nr. 5, sept.-oct. 1976, p. 618-622.

BDD-A25389 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:18 UTC)

chestiunea luptei sau a evoluției sociale devin mai puțin relevante: „este eronat punctul de vedere că dialectica socială trebuie interpretată numai ca fenomen de dezvoltare, că fenomenele sociale sunt numai dinamice, nu și stabile, că societățile ar avea o istorie redusă doar la geneza și la maturizarea condițiilor dispariției lor, fără a se ține seama că ele durează prin stabilitatea lor, prin reproducerea lor. Mai întâi trebuie studiate legile care determină stabilitatea pentru a ajunge la cunoașterea legilor evoluției. Un sistem social se dezvoltă numai în limitele structurii sale globale invariante (...). starea de echilibru a unei societăți se caracterizează prin capacitatea sistemului global de a se autoregla, de a-și reproduce structura invariantă”[38].

Cu toată nemulțumirea ideologică la adresa structuralismului, care poate fi și o variantă a războiului tradițional cu Occidentul imperialist, această paradigmă de cercetare, cu indiferența ei față de individ și față de mișcare, are date convenabile pentru un regim care își dorește „echilibrul” și evită orice potențială schimbare. Însă, pentru a oferi siguranța că nu deraiază în speculații incorecte politic, acestei metode îi rămân mult mai puține domenii de aplicabilitate decât cele prevăzute în contextul francez. Psihologia, sociologia, filozofia, politologia nu doar că rămân zone tabu pentru structuralism, dar cu greu ar putea fi considerate discipline legitime pe durata național-comunismului. Reformate după 1948 ca simple pseudopode ale „Cursului scurt” de marxism-leninism, ele continuă să se învârtă în gol, într-o retorică inerțială, ce nu poate fi apreciată pe temeiul unui circuit științific normal. În schimb, lingvistica, studiile literare și etnologia oferă un teren mai clar de aplicabilitate și pentru că aici studiul formelor și structurilor poate fi suficient în sine, fără să ceară sau să implice asumpții despre „om” sau „societate”. Una din surprizele pe care am putut-o descoperi inclusiv în lectura doctrinarilor a fost îngăduința pentru structuralismul aplicat în lingvistică și literatură. Aici, metoda pare să aibă cu adevărat „valabilitate și fertilitate” pentru că se reduce la o „cercetare practică”[39]. Aici, analiza structuralistă e cu adevărat un mod de a evita contextele și realitatea. Dar în felul acesta utopia de nemișcare a regimului s-a întâlnit cu utopia cercetătorilor înșiși, care au îmbrățișat dialectul abstract al structuralismului ca pe un „adăpost intelectual”[40] și o alternativă la marxism. Structuralismul lingvistico-literar a funcționat pe aceste coordonate (anti)ideologice în România, URSS, Polonia și Cehoslovacia. Comparativ cu Franța, curentul a avut în aceste țări mult mai puțină bogăție de problematică, dar a și rezistat mai mult, până spre căderea regimului. Epurate de conținutul lor speculativ și acomodate ca mijloace de analiză, tehnicile structuraliste nu mai deranjează pe nimeni, dar pot folosi oricui.

BIBLIOGRAPHY:

Althusser, Louis, *Citindu-l pe Marx,* trad. Adina și Pavel Apostol, Maria Alexe, București, Editura Politică, 1970
Benton, Ted, *The Rise and Fall of Structural Marxism: Althusser and his Influence,* Palgrave MacMillan, 1984
Callinicos, Alex, *Althusser's Marxism,* London, Pluto Press, 1976

[38] Radu Florian, art.cit., p. 621.
[39] Ion Pascadi, „Metoda structuralistă în abordarea operei”, în Ion Pascadi (coord.), *Noi criterii, noi direcții în cercetarea estetică,* Cluj, Dacia, 1972, p. 16.
[40] Edward Mozejko, „Polish Structuralism”, în Irena R. Makaryk, (ed.) *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory. Approaches, Scholars, Terms,* University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London, 1993, p. 207.

BDD-A25389 © 2016 “Petru Maior” University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:18 UTC)

Glaser, Daryl, David M. Walker (ed.), *Twentieth Century Marxism: A Global Introduction,* London, Routledge, 2007
Grünberg, Ludwig, Călina Mare, *Materialismul dialectic: prelegeri,* București, Editura Politică, 1973
Gulian, C.I., *Marxism și structuralism*, București, Editura Politică, 1976
Lefebvre, Henri, *L'idéologie structuraliste,* Paris, Anthropos, 1971
Lévi-Strauss, Claude, *Tropice triste,* trad. E. Schileru, I. Pîslaru-Lucacsik, București, Editura Științifică, 1968
Lévi-Strauss, Claude, *Antropologia structurală,* trad. I. Pecher, București, Editura Politică, 1978
Makaryk, Irena R. (ed.), *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory. Approaches, Scholars, Terms*, University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London, 1993
Nemoianu, Virgil, *Structuralismul,* București, Editura pentru Literatură Universală, 1967
Pascadi, Ion (coord.), *Noi criterii, noi direcții în cercetarea estetică,* Cluj, Dacia, 1972
Pottier, Bernard (éd.), *Les Sciences du Langage en France au XX-ème siècle*, Paris, Peeters/Selaf, 1992
Wald, Henri, *Homo significans,* București, Editura Enciclopedică Română, 1970

BDD-A25389 © 2016 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:18 UTC)